

О. Капліна, доцент кафедри кримінального процесу Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Принципи правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права

Тлумачити норми кримінально-процесуального права неможливо не спираючись на певні принципи, якими мають керуватися суб'єкти, що здійснюють тлумачення. Проте саме проблема принципів тлумачення є практично не дослідженою в юридичній літературі. Тривалий час у радянській правовій доктрині найважливішим принципом наукового пізнання проголошувалася суворая законність, що розглядалася в єдності з принципом пролетарської партійності¹.

Усвідомлюючи той факт, що багато методологічних підходів, пронизаних ідеологією, є зараз неприйнятними, що неприпустимо тлумачити норми права тільки з позиції ідеології, бачити в них лише інструмент державної влади й вираження державної волі, вчені, однак, намагалися звертатися до принципів тлумачення норм права. Це Д. Т. Бараташвілі, Д. А. Гаврилов, В. М. Карташов, І. І. Лукашук, О. І. Лукашук, В. О. Петрушев, П. М. Рабінович, Л. В. Соцуро, Ю. М. Тодика, С. Є. Федик, Т. Я. Хабрієва, О. Ф. Черданцев, П. С. Елькінд, але ця тема не набула у працях учених достатнього висвітлення, залишається багато дискусійних питань. Саме тому метою статті є дослідження принципів тлумачення норм права, формулювання їх визначення, обґрунтування необхідності виділення власних принципів тлумачення норм кримінально-процесуального права.

Вітчизняна й зарубіжна юридична наука відрізняє, розроблює й вивчає принципи найрізноманітніших правових явищ. Принципи ж тлумачення норм права є найменш вивченими, тому й бракує єдності поглядів учених на їх поняття, зміст, кількість, форму вираження й закріплення. Разом з тим аналіз навіть цієї нечисленної юридичної літератури, незважаючи на різноманіття підходів і явний брак домінуючих точок зору, дозволяє вказати на тенденції, що намітилися, і згрупувати точки зору, відрізнивши в них інтеграційні риси.

¹ Див.: *Алексеев С. С.* Проблемы теории права: Курс лекций: В 2 т. – Свердловск, 1973. – Т. 2. – С. 169; *Марксистско-ленинская общая теория государства и права: В 4 т. – М., 1973. – Т. 4: Социалистическое право. – С. 468.*

Так, одна група вчених (О. Ф. Черданцев, Є. В. Васьковський¹) вважає, що до принципів тлумачення норм права слід віднести принципи-ідеї. Вони не повинні збігатися з принципами права, можуть не віддзеркалюватися в нормах права, проте мають становити так звану «ідеологію тлумачення».

Деякі науковці (Х. І. Гаджієв, Н. Л. Гранат, О. М. Колесникова, М. С. Тимофеев²) дотримуються позиції, що принципи права є одночасно і принципами тлумачення. Існує також думка (І. І. Лукашук, О. І. Лукашук³), що принципами тлумачення можна вважати деякі правила тлумачення. Дехто з правознавців (Л. В. Соцуро, Т. Я. Хабрієва, П. С. Елькінд⁴), відрізняючи принципи тлумачення, не акцентує уваги на тому, чи повинні вони бути закріплені в нормах права, чи досить сформулювати їх як ідеї, якими слід керуватися в правотлумачній діяльності. У юридичних джерелах висловлена також думка (В. О. Петрушев⁵), що тлумаченню мають бути властиві свої, особисті принципи, деякі з яких можуть все ж таки знайти своє закріплення в чинному законодавстві. Існує також точка зору (Ю. М. Тодика, Д. Т. Бараташвілі, Д. А. Гаврилов⁶), як основні засади тлумачення норм права слід розглядати і принципи позитивного права, і специфічні принципи тлумачення.

Осмилення наведеної поліваріантності підходів учених дозволяє сформулювати власну позицію стосовно порушеного питання. Важливим визначальним моментом при вирішенні принципів тлумачення, безсумнівно, є вид тлумачення, оскільки саме видова різноманітність окреслює повноваження суб'єктів тлумачення, акти, що приймаються ними, та їх

¹ Див.: *Васьковский Е. В.* Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. – М., 2002. – С. 260–263; *Черданцев А. Ф.* Толкование права и договора: Учеб. пособие для вузов. – М., 2003. – С. 104–106.

² Див.: *Гаджиев Х. И.* Толкование права и закона. – М., 2000. – С. 84; *Гранат Н. Л., Колесникова О. М., Тимофеев М. С.* Толкование норм права в правоприменительной деятельности органов внутренних дел: Учеб. пособие. – М., 1991. – С. 16–17.

³ Див.: *Лукашук И. И., Лукашук О. И.* Толкование норм международного права. – М., 2002. – С. 45–50.

⁴ Див.: *Соцуро Л. В.* Неофициальное толкование норм права: Учеб. пособие. – М., 2000. – С. 33; *Хабриева Т. Я.* Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика: Дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1997. – С. 50–67; *Элькин П. С.* Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. – М., 1967. – С. 132.

⁵ Див.: *Петрушев В. А.* Проблемы толкования права в Российской Федерации. – М., 2003. – С. 78.

⁶ Див.: *Бараташвили Д. Т.* Принципы официального юридического толкования: Дис. ... канд. юрид. наук. – Ярославль, 2005. – С. 70, 81, 86; *Гаврилов Д. А.* Правоприменительное толкование: Дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 2000. – С. 124; *Тодика Ю. Н.* Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика: Монография. – Х., 2001. – С. 80–81.

юридичну силу. Принципи, якими зобов'язаний керуватися суб'єкт правозастосовного тлумачення, відрізнятимуться від принципів неофіційного компетентного тлумачення. Суб'єкт же повсякденного, звичайного тлумачення може взагалі бути не обізнаним про існування основних засад цієї діяльності. Відрізнятимуться й правові наслідки недотримання принципів при здійсненні тлумачення норм права різними суб'єктами.

Якщо вести мову про принципи правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права, то можна стверджувати, що цей процес безпосередньо пов'язаний з процесом правозастосування. У перебігу правозастосування суб'єкт вимушений звертатися спочатку до фактичних обставин, потім до юридичних норм. Виникнення нових фактичних обставин примушує знову приділяти увагу нормі права та її тлумаченню. Як бачимо, правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права є невід'ємним складником діяльності органів держави. Ось чому ця діяльність повинна виконуватися згідно з принципами, що закріплюють початкові, основні правові положення, які формулюють призначення кримінального судочинства й побудову всіх його стадій, інститутів та окремих процедур, тобто здійснюватися на підставі *принципів кримінального процесу*. Як підкреслює В. Т. Маляренко, саме принципи кримінального процесу «...є гарантією додержання прав і законних інтересів особи при провадженні у кримінальній справі; є юридичною базою для тлумачення конкретних кримінально-процесуальних норм, а також для вирішення всіх суперечностей, які виникають у ході кримінально-процесуальної діяльності»¹.

Нормативність — властивість, притаманна принципам права. Жодна наукова ідея, що не набула закріплення в законі, не може вважатися правовим принципом, оскільки не в змозі регулювати правові дії і правові відносини². Саме ця іманентність принципів забезпечує їх регулятив-

¹ *Маляренко В. Т.* Конституційні засади кримінального судочинства. – К., 1999. – С. 29. Див. також: *Мірошниченко Т. М.* Принципи кримінального процесу / Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку. Тези доповідей та наукових повідомлень Республіканської науково-практичної конференції. – Х., 1995. – С. 337–338.

² См.: *Алексеев С. С.* Общая теория права: В 2 т. – М., 1981. – Т. 1. – С. 261 і далі; *Вопленко Н. Н.* Сущность, принципы и функции права: Учеб. пособие. – Волгоград, 1998. – С. 34; *Добровольская Т. Н.* Принципы советского уголовного процесса (Вопросы теории и практики) – М., 1971. – С. 9; *Захаров А. Л.* Межотраслевые принципы права: Монография. – Самара, 2004. – С. 20; Кримінальний процес України: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. Ю. М. Грошевого та В. М. Хотенця. – Х., 2000. – С. 53–54; *Михеєнко М. М.* Конституційні принципи кримінального процесу // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1997. – № 2 (9). – С. 100; *Янович Ю. П.* Уголовный процесс Украины. – Харьков, 1997. – С. 28, 29.

ний вплив на суб'єктів правозастосовного тлумачення. У разі виникнення незрозумілості або сумнівів щодо смислу норми кримінально-процесуального права, останню належить тлумачити правозастосувачем з використанням способів тлумачення крізь призму нормативного змісту тих чи інших принципів кримінального судочинства, які набувають коригуючого, спрямовуючого значення. Принципи галузі ніби «транслиують» свої головні, істотні риси і справляють регламентуючий, інформаційний та орієнтуючий вплив на розумові операції, що здійснюються суб'єктом, який тлумачить норму права, що, зрештою, підвищує результативність тлумачення, допомагає відрізнити способи пошуків правильного рішення. Результати пізнаного смислу норми права висловлюються в акті тлумачення й оцінюються, в тому числі й з позицій дотримання принципів кримінального процесу.

У той же час принципи кримінально-процесуального права, що враховуються суб'єктом, своїм змістом повністю не охоплюють саму «технологію» тлумачення норм кримінально-процесуального права, його механізм. Усвідомлюючи цей факт, ми дотримуємося точки зору про необхідність виокремлення власних принципів тлумачення норм права, які не повинні бути аналогом, точною копією принципів кримінального судочинства, а покликані характеризувати правотлумачну діяльність як процес пізнання, містити найзагальніші вимоги, що пред'являються до цього процесу. Оскільки розумово-правотлумачний процес багато в чому є творчим, знання і вміле оперування власними принципами тлумачення норм права дозволить особі уникнути суб'єктивізму, правильно й адекватно з'ясувати той смисл, який вклав законодавець у норму права. Проте уразливим моментом у викладеній позиції, наріжним каменем проблеми, пов'язаної з формулюванням таких власних принципів тлумачення норм права, є брак їх чіткого законодавчого закріплення. Але О. Ф. Черданцев вважає, що якраз власні принципи тлумачення не повинні не тільки збігатися з принципами права і тим більше окремих галузей та інститутів, а й взагалі бути закріпленими в нормах права. Їх потрібно позиціонувати як основні ідеї, цінності, що становлять ідеологію тлумачення, й відносити до них безсторонність, обґрунтованість висновків, всебічність, об'єктивність, одноманітність, стабільність права, визначеність¹. Є. В. Васьковський, також дотримуючись думки про принципи-ідеї, сформулював три основних принципи («правила», «при-

¹ Див.: Черданцев А. Ф. Толкование права и договора: Учеб. пособие для вузов. – М., 2003. – С. 104–106.

пущення») тлумачення норм права: справедливість, доцільність і милосердя (гуманізм)¹.

В. О. Петрушев пропонує керуватися лише «основними» принципами тлумачення норм права — об'єктивністю, всебічністю, законністю, обґрунтованістю й одноманітністю тлумачення². Ю. М. Тодика до головних засад тлумачення норм права відносить демократизм, науковість, точність, ясність, єдність теорії і практики³. Аналогічні принципи, але неофіційного тлумачення норм права, вирізняє Л. В. Соцуро⁴. П. С. Елькінд пропонує принципом тлумачення норм кримінально-процесуального права вважати адекватність⁵.

Т. Я. Хабрієва виділяє такі принципи тлумачення, як визнання самодостатності Конституції, справедливість, юридична рівність, гарантованість державою прав та свобод людини і громадянина, пріоритетність прав та свобод людини і громадянина, пріоритетність норм міжнародного права, використання всього спектра відомих науці і практиці прийомів та способів тлумачення⁶.

Специфічними, самостійними принципами правозастосовного тлумачення, похідними від принципів правозастосування й залежними від загальних принципів права Д. А. Гаврилов визнає законність, об'єктивність, безсторонність, повноту використання прийомів і способів тлумачення, гуманізм, формалізованість, ясність, переконливість, обґрунтованість, відповідальність за його правильне здійснення⁷.

Д. Т. Бараташвілі, В. М. Карташов висловлюють думки про те, щоб принципами тлумачення, крім принципів права, вважати доктринальні принципи як початкові юридичні ідеї (ідеали, положення), що мають складати частину наукової правосвідомості й виступати обґрунтованими орієнтирами в процесі правової регламентації суспільних відносин, як-от: науковість, гуманізм, справедливість, доцільність, істинність, оперативність, ретроактивний

¹ Див.: *Васьковський Е. В.* Цивилистическая методология. Учение о толковании и применении гражданских законов. — М., 2002. — С. 260–263.

² Див.: *Петрушев В. А.* Проблемы толкования права в Российской Федерации. — С. 82. *Він же.* Принципы толкования права // Академический юридический журнал. — 2001. — № 4. — С. 4–9.

³ *Тодыка Ю. Н.* Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. — С. 80–86.

⁴ *Соцуро Л. В.* Неофициальное толкование норм права. — С. 33.

⁵ *Элькінд П. С.* Толкование и применение норм уголовно-процессуального права. — С. 132.

⁶ *Хабрієва Т. Я.* Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика. — С. 50–67.

⁷ *Гаврилов Д. А.* Правоприменительное толкование. — С. 125–126.

ефект, повнота і всебічність, бездоганність. Зовнішньою формою їх закріплення можуть бути праці вчених-юристів (наукові коментарі до законів, дисертації, монографії, статті тощо). На думку деяких науковців, можна відрізнити практико-прикладні принципи, що акумулюють найбільш цінні й прогресивні фрагменти правороз'яснювальної діяльності, що знаходять свій вияв в інтерпретаційних і правозастосовних актах. Це можуть бути принципи системності, правової стабільності, мотивованості, одноманітного роз'яснення правових розпоряджень, спокутування провини та ін.¹

Х. І. Гаджієв висловлює таку точку зору: оскільки принципи тлумачення не мають чіткого нормативного закріплення, при здійсненні тлумачення норм права інтерпретаторові належить керуватися загальноправовими принципами. Разом з тим з огляду на досвід юристів США слід вважати принципами тлумачення й деякі «правила», що відрізняються ними: одноманітність, прагматичність тлумачення, врахування змін у політиці та ін.²

Своєрідний підхід до проблеми принципів тлумачення норм права можна спостерігати, коли йдеться про принципи з'ясування смислу норм міжнародного права. Їх тлумачення з поглибленням міжнародних зв'язків, розширенням міждержавної співпраці у сфері боротьби зі злочинністю, збільшенням кількості договорів про правову допомогу та правові відносини між країнами останнім часом набуває дедалі більшого значення. Норми міжнародних договорів часто бувають надто вже загальними, недостатньо визначеними, що ускладнює їх реалізацію й викликає необхідність тлумачення в процесі застосування. Проблеми виникають також у зв'язку з тим, що деякі договори складаються декількома мовами, що часом вимагає встановлення семантичної адекватності тих чи інших термінів. Специфічність об'єкта тлумачення накладає свій відбиток на принципи, що виділяються в юридичних джерелах. До їх числа пропонують віднести сумлінність, ефективність, правомірність, єдність тлумачення, повагу до прав суб'єктів³, динамізм⁴, еволютивність⁵,

¹ Див.: *Бараташвили Д. Т.* Принципы официального юридического толкования. – С. 155–157; *Карташов В. Н.* Теория правовой системы общества. – Ярославль, 2005. – Т. 1. – С. 386 тощо.

² Див.: *Гаджиев Х. И.* Толкование права и закона. – С. 84.

³ Див.: *Лукашук И. И., Лукашук О. И.* Толкование норм международного права. – С. 45–50; *Международное право: Учебник.* – 2-е изд., доп. и перераб. / Отв. ред. Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. – М., 1998. – С. 151.

⁴ Див.: *Гусейнов Л. Г.* Международная ответственность государства за нарушение прав человека. – К., 2000. – С. 36–39.

⁵ Див.: *Алишевич Е. С.* Толкование норм конвенции Совета Европы о защите прав человека и основных свобод как правомочие Европейского суда по правам человека: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 11.

рівну достовірність текстів договорів, автентичність яких встановлено різними мовами, максимальне використання різномовних текстів договору при тлумаченні, встановлення єдиного смислу, закріпленого у текстах різними мовами¹, надання термінам звичного значення у світлі об'єкта й мети договору², пропорційність тлумачення, забезпечення певної свободи національного розсуду, автономність³.

Проблема принципів тлумачення норм права існує й у юриспруденції країн Західної Європи. Зокрема, Ж.-Л. Бержель описує такі принципи тлумачення, як свобода волі, превалювання духу закону над буквою, тлумачення термінів згідно з характером договору, встановлення мети акта, неприпустимість зміни в процесі тлумачення норми права. Причому всі вони знайшли своє закріплення в галузевому законодавстві Франції⁴. У Великій Британії судді вдаються до допомоги особливих канонів і презумпцій, вироблених судовою практикою, які розглядаються як принципи судового тлумачення. До найпоширеніших первинних положень, що зустрічаються в практиці англійських судів, належать презумпції: а) заборони фундаментальних змін загального права; б) проти встановлення кримінальної відповідальності без провини; в) проти позбавлення власності або втручання в законні суб'єктивні права громадян; г) проти звуження юрисдикції суду та ін.⁵

Аналіз пропозицій різних учених дозволяє констатувати, що не всі принципи, що ними вирізняються, можна сприйняти за основні засади тлумачення норм права. Деякі з них є правилами відповідних способів тлумачення, можуть бути властивими тільки окремій галузі права й непридатними, служити основними засадами тлумачення норм інших галузей права, інші охоплюються змістом принципів права, що переконує в недоцільності їх дублювання й виокремлення в самостійні принципи тлумачення норм права. Наприклад, принцип законності, запропонова-

¹ Международное публичное право: Учебник / Под ред. К. А. Бекяшева. – М., 1998. – С. 175; Бирюков П. Н. Международное право: Учеб. пособие. – М., 1998. – С. 119.

² Международное право: Учеб. для вузов. – М., 1999. – С. 283.

³ Див.: Рабінович П. М., Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). – Львів, 2004. – С. 24–25.

⁴ Див.: Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Под общ. ред. В. И. Даниленко: Пер. с фр. – М., 2000. – С. 434–438.

⁵ Див.: Романов А. К. Правовая система Англии: Учеб. пособие. – М., 2002. – С. 139–158.

ний як основна засада процесу тлумачення¹, є загальноправовим. Його зміст у кримінальному судочинстві визначається низкою положень, суть яких полягає в тому, що суб'єкти кримінального процесу зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, Кримінально-процесуального кодексу України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших законів України. Вироки ж судів, ухвали й постанови суддів, постанови прокурорів, слідчих, органів дізнання мають бути заснованими на законі, обґрунтованими й умотивованими. Будучи універсальним і комплексним, цей принцип пронизує зміст усіх інститутів і норм кримінально-процесуального права, весь правозастосовний процес². Він зобов'язує органи держави, які ведуть кримінальний процес, правильно застосовувати закон, неухильно дотримуватися встановленого законом порядку провадження по кримінальній справі, здійснювати процесуальні дії на законних підставах, у передбаченій законом процесуальній формі, у межах повноважень, наданих їм законом, обґрунтовувати свої рішення на безпосередньо досліджених відповідних фактичних даних і нормах матеріального й процесуального права. Будь-яке порушення розпоряджень кримінально-процесуального закону чи встановленої ним процесуальної форми провадження слідчих та інших процесуальних дій, порушення або незабезпечення прав та свобод учасників процесу, неминуче підриває ідею єдності законності, вказує на незаконність зазначених дій.

Тлумачення, виконуючи пізнавальну функцію, зумовлену гносеологічною його природою, озброює правозастосовників сукупністю способів, за допомогою яких з'ясовується зміст норми права, що вклав у неї законодавець, забезпечує правильність і точність передачі державної волі, вираженої в нормах права. Це, у свою чергу, сприяє винесенню законного й обґрунтованого правозастосовного акта й законності самої діяльності державних органів, які ведуть кримінальний процес.

¹ Див.: *Абдулаев М. И., Комаров С. А.* Проблемы теории государства и права: Учебник. – СПб., 2003. – С. 410; *Гаврилов Д. А.* Правоприменительное толкование. – С. 135–136; *Петрушев В. А.* Проблемы толкования права в Российской Федерации. – С. 85.

² Див.: *Добровольская Т. Н.* Принципы советского уголовного процесса. – М., 1971. – С. 44–49; *Кобликов А. С.* Законность – конституционный принцип советского уголовного судопроизводства. – М., 1979. – С. 16–17; *Невзоров И. Л.* Принцип законности в правозастосовальной деятельности: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2003. – С. 8.

Крім того, тлумачення, що знайшло своє віддзеркалення в мотивувальній частині ухвалюваного по кримінальній справі рішення, показує, наскільки правильно зрозумів зміст уживаних норм правозастосовник і чи правильно надано ним оцінку фактичним обставинам справи. Тлумачення, що служить юридичною аргументацією, одночасно виступає важливим засобом контролю за правильністю застосування норми матеріального чи процесуального права й засобом переконання заінтересованих осіб у законності винесеного рішення або здійсненої процесуальної чи слідчої дії.

Таким чином, забезпечення законності правозастосовної діяльності неможливе без належного тлумачення норм кримінально-процесуального права. А це, у свою чергу, зумовлює той факт, що принцип законності в кримінальному процесі включає необхідність законності правотлумачної діяльності суб'єкта правозастосування. Цілком очевидно, що, вирізняючи основні засади тлумачення, є сенс зупинитися на принципах, які мають універсальний (загальноправовий або міжгалузевий) характер. Але оскільки такий підхід значно виходить за рамки даного дослідження, обмежимося лише виокремленням і розглядом принципів, які можна покласти в основу тлумачення саме норм кримінально-процесуального права. На наш погляд, до принципів тлумачення норм кримінально-процесуального права, як діяльності, що передує процесу правозастосування й супроводить його, слід віднести принципи *об'єктивності, неприпустимості зловживання правом, повноти використання способів тлумачення, одноманітності*.

Усі ці принципи, як вбачається, повинні характеризувати інструментальну сторону тлумачення. Вони не протиставляються принципам кримінального судочинства, а, навпаки, в сукупності з ними покликані впливати на свідомість, волю, практичну діяльність суб'єктів тлумачення і сприяють розкриттю дійсного смислу норм кримінально-процесуального права.

Указаний підхід дозволяє визначити принципи правозастосовного тлумачення, як *найбільш загальні основні керівні засади, що справляють організуючий, орієнтуючий та інформаційний вплив на хід розумових операцій, які зумовлюють процес тлумачення норм кримінально-процесуального права, що в кінцевому підсумку забезпечує адекватне розкриття смислу норми права, ефективність правотлумачної діяльності й подальшого правозастосовного процесу*.

На процес тлумачення норм права, як вбачається, чинять вплив і деякі інші орієнтири, якими керуються суб'єкти тлумачення і які мож-

на розглядати також як принципи правотлумачної практики. Оскільки вони не закріплені в нормах права, а виступають скоріше етичними ідеями, знаходячи своє віддзеркалення у працях учених, вважаємо, є сенс, приєднатися до точки зору Д. Т. Бараташвілі¹ й іменувати їх *доктринальними принципами тлумачення*. До їх числа слід віднести такі принципи, як науковість тлумачення, єдність теорії і практики, гуманізм, справедливість².

У зв'язку з тим, що критерієм вирізнення принципів тлумачення в нашому дослідженні є об'єкт і специфічний суб'єкт останнього, це накладає свій відбиток на систему виділених принципів. Якщо йтиметься про тлумачення норм міжнародного права й міжнародних договорів, норм вітчизняного цивільного права й цивільних договорів, норм національного конституційного права та інших, то й принципи їх тлумачення відповідатимуть об'єкту тлумачення. Саме з цієї позиції підходять до формулювання принципів тлумачення П. М. Рабінович, С. Є. Федик, І. І. Лукашук, О. І. Лукашук, С. Шевчук³, розробники Цивільного кодексу України (ст. 213).

Ведучі мову про правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права, слід зазначити, що окремі найбільш важливі універсальні положення процесу тлумачення повинні знайти своє законодавче закріплення. Не маючи у своєму розпорядженні науково обґрунтованих найбільш загальних формалізованих рекомендацій щодо правотлумачної діяльності, її суб'єкти відчувають значні труднощі. Особливо ця проблема виявляється в умовах сьогодення, коли деідеологізація науки, плюралізм наукового пізнання, постійні правові реформаційні процеси призвели до відсутності уніфікації в розумінні права, принципу верховенства права, що, у свою чергу, породжує розмаїття поглядів учених і практиків на сам процес тлумачення, і, зрештою, на правильність добутого смислу норми права, яка тлумачиться, її подальше застосування.

¹ Див.: *Бараташвили Д. Т.* Принципы официального юридического толкования. – С. 71–72.

² Див., наприклад: *Бараташвили Д. Т.* Принципы официального юридического толкования. – С. 74; *Гаврилов Д. А.* Правоприменительное толкование. – С. 126, 129–131; *Тодыка Ю. Н.* Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика. – С. 83–84, 85;

³ Див.: *Лукашук И. И., Лукашук О. И.* Толкование норм международного права. – С. 45–50; *Рабінович П. М., Федик С. С.* Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). – С. 24–25; *Шевчук С.* Порівняльне прецедентне право з прав людини. – К., 2002. – С. 83–100.

Викладене дозволяє запропонувати закріпити власні принципи тлумачення в галузевому законодавстві або в Законі України «Про нормативні правові акти».

За підсумками дослідження можна сформулювати такі висновки. Проблема принципів правозастосовного тлумачення норм права належить до числа найменш вивчених і недостатньо розроблених і в теорії права, і в теорії кримінального процесу.

Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права є невід'ємним складником діяльності органів держави. Ця діяльність повинна відповідати тим принципам, які закріплюють первинні, основні правові положення, що окреслюють призначення кримінального судочинства й побудову всіх його стадій, інститутів, окремих процедур, тобто на підставі принципів кримінального процесу. Виступаючи як загальні, початкові нормативно-керівні засади, що визначають природу кримінального процесу, його соціальну суть, принципи служать найважливішим орієнтиром при здійсненні правозастосовного тлумачення його норм.

Разом із тим принципи кримінально-процесуального права, що враховуються суб'єктом тлумачення, своїм змістом повністю не охоплюють саму «технологію», інструментальну сторону тлумачення норм кримінально-процесуального права, його механізм. Це викликає необхідність вирішення власних принципів розумово-правотлумачної діяльності. Вони не протиставляються принципам кримінального процесу, не повинні бути аналогом, точною їх копією, а покликані характеризувати правотлумачну діяльність як процес пізнання, містити найбільш загальні вимоги, що пред'являються до відправлення цього процесу і в сукупності з основними засадами кримінально-процесуальної діяльності покликані впливати на свідомість, волю суб'єктів тлумачення, сприяти розкриттю дійсного смислу норм кримінально-процесуального права.

Принципи правотлумачної діяльності — це найбільш загальні основні керівні засади, що чинять організуючий, орієнтуючий та інформаційний вплив на хід розумових операцій, які обумовлюють процес тлумачення норм кримінально-процесуального права, що в кінцевому підсумку забезпечує адекватне розкриття смислу тлумаченої норми, ефективність правотлумачної діяльності й подальшого правозастосовного процесу.

До власних принципів правозастосовного тлумачення норм кримінально-процесуального права можна віднести об'єктивність, не-

припустимість зловживання правом при тлумаченні, повноту використання способів тлумачення, одноманітність тлумачення. Усі вони повинні знайти законодавче закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві або в Законі України «Про нормативні правові акти».

Крім того, можна вирізнити доктринальні принципи тлумачення, які можуть бути й не закріплені в нормах права, являти собою етично-моральні ідеї, міститися в працях учених, але також впливати на процес тлумачення норм права. До них можна віднести науковість тлумачення, єдність теорії і практики, гуманізм, справедливість.